

FURTA KÖZSÉG ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

1. Történelmi áttekintés

Furta neve a mai alakjában községnevként először az 152. évi dikális (azaz adó-) összeírásban fordult elő, a település eredete a „hivatalosan” – és a köztudatban is – mind a mai napig ehhez az évszámhoz kötődik. Ennek a széles körben elterjedt álláspontnak a leginkább ismert közvetítője Furta eredetét és történetét a következőképpen írja le röviden: „Valószínűen késői településű község. Árpád-kori írásos nyoma nincs, de az 1552-es összeírásban szerepel. 1692-ben lakatlannak mondják, de legkésőbb a XVIII. század elején már újratelepült.”

A Sárréten fekvő, Váradhoz közel eső község földesura a nagyváradi római katolikus káptalan kis prépostja volt, de a falu lakosságának nagyobbik hányada református.

A község lakosságának meghatározó csoportját a telkesjobbágyság jelentették, noha a földesúrnak itt a XIX. század derekán majorsági gazdasága is kiépült. Tipikus jobbágyfalunak mondható tehát, erős református többsége pedig azt valószínűsítheti, hogy a község lakossága valamilyen formában a XVI. századtól kezdve folyamatosan jelent volt. Címere a falu jobbágy mivoltával, mezőgazdasági-paraszti jellegével áll összefüggésben. Az 1770 szeptemberében kelt úrbáriumában megtalálhatjuk a falu XVIII. század eleje pecsétnyomójának lenyomatát, ennek kőirata: FURTA FALU 1720.

A köriraton belül a címerkép a következő: Álló férfi alak heraldikailag balkezában három búzakalászt tart, jobb kezében pedig hegyével kifelé néző aratósarlót. Ez az ábrázolás egyértelműen a falu mezőgazdasági mivoltára utal... „Az aratósarló megjelenítése a címerképben tehát mindenképpen figyelemre méltó és olyan jellegzetesség, amely kiemeli Furta címerét a szokásos jobbágyfalvak közül.” (a hivatkozott címert 1992. január 21-én a furta önkormányzat képviselő-testülete elfogadta, és mint a község jelképét 1992. február 22-től újfent használja.)

Furta Árpád-kori létét bizonyítottan véli számos forrás, illetve forrásfeltáró munka, olykor tudományos hipotézisként kezelve a kérdést. Az álláspontok többnyire névetimológiai, birtoktörténeti, közvetett írásos és egyéb forrásokra, érvekre támaszkodnak. A település nevére vonatkozó névetimológiai magyarázatok ugyancsak Furta korai „megülését” valószínűsítik, miután „Furta” helységnevet a latin Furtunatus-ból származó régi magyar Fortunánd személynév magyar névadással történt becéző alakjából eredeztetik. Ezzel összhangban Furta korai meglétét támasztja alá a Furta személynév különböző alakjainak gyakori előfordulása a XV. századi szomszédos herpályi uradalom községeiben. (Herpály 1425: Furtha 1473: Fwrthay, Újfalu 1463-1473-1479: Fwrthay, Szent-közma 1425: Fwrthay).

A szakirodalom közvetett bizonyítékai alapján bizonyosnak tekinthető, hogy a falu a tatárjárás előtt már megtelepedett. Az is bizonyos, hogy a tatárjárás pusztítása hosszú időre megszakította az életet a faluban, amely feltehetően csak a XIV. század elején népesült be újra.

Az 1552. évi adóösszeírásban a Furta név alatt tizenkét portát (hozzávetőleg 120 lakost) vettek nyilvántartásba. Ezt követően a településnek számos birtokosa volt (a váradi kisprépostság, az erdélyi fejedelemség, Zsáka vára, Bethlen Gábor, majd 1693-tól ismét a nagyváradi kisprépostság, egészen 1945-ig). Furtát 1659 szeptemberében a török segédhadaiként portyázó tatárok elpusztították. Az 1660-1670-es években ismét lakott településként említik a források. Ám a megpróbáltatásokat betetézte az 1678. évi pestis, amelynek nyomán Furta népessége újból elpusztult. Furta 1678-1720 között negyvenkét évig romokban álló lakatlan hely volt, amit a török Biharból történő kiűzési alkalmából 1692-ben készült összeírás is megerősít. 1720-ban a szomszédos Zsákáról 17 szabad menetelű paraszt és családja bérbe vette a furtai pusztát a nagyváradi kisprépostságtól. A puszták földének bérbevétele, egyszersmind Furta újbóli „megülését”, benépesítését jelentette, s ezzel történelme során immár másodszor született újjá a falu.

Az 1767. január 23-án életbe lépett úrbérrendezést követően Furtán a préposti tulajdont képező határ művelését, 1772-től a jobbágyság helyzetét újraszabályozó helyi Urbáriumban rögzített feltételek közepette végezték. Közel egy évszázad múltán, 1859-ben történt meg az önálló határ elkülönítése, a határ kialakulása, miután az 1853. március 2-án kiadott császári pátens (nyílt parancs) eltörölte az úrbéri terheket és köteleességeket (lényegében a jobbági jogállást), s ettől kezdve az úrbéres földek állami kárpótlás mellett paraszti tulajdonba mentek át. Ezzel megnyílt az út az önálló paraszti gazdálkodás erőteljesebb fejlődése előtt Furtán is. Főbb kontúrjait tekintve kialakultak a települést mindmáig jellemző morfológiai jegyek és sajátosságok.

A jelenlegi községházát 1906-ban építették. Elődje a „helység háza” még nádtetős épület volt, hivatali szobáiban búbos kemencével. A századforduló után több módosabb gazda építette át régi házát, amiből még látszik néhány a „Gencsi” falurészen és a mai Petőfi utcán.

A két világháború súlyos emberáldozatokkal járt a település számára. Az első világháborúban 31 hősi halált halt református felekezetű katona emlékét tábla örökíti meg a református templom falán (a nem sokkal kevesebb katolikus halottak emléktábláját most tervezik). A második világháborúban 61 furtai lakos pusztult el katonaként vagy a holocaust vétkén áldozataként. Erre 1989. október 29-e óta emlékmű emlékeztet a község temetőjében. (Az emlékművön szereplő 60 név időközben kiegészült egy újabbal.)

A társadalmi-gazdasági fejlődés menetével párhuzamosan, az idők folyamán változott a település közigazgatási jogállása is. Az 1773-ban pagusnak, azaz falunak, 1877-től községnek minősülő település 1882-ben nagyközségi, a polgári anyagkönyvezés bevezetése után 1895-től anyakönyvi kerületi székhely, majd 1950-től az új tanácsközigazgatási rendszerre való áttérés nyomán, immár Hajdú-Bihar megye részeként önálló tanácsú község lett, 1973-tól pedig Zsáka székhellyel, nagyközségi közös tanácsú irányítás alatt (Darvas, Zsáka, Vekerd társaságában) társközségi jogállást szerzett. Furta községi önállóságát csak 1990-ben szerezte vissza, s 1992-től újra büszkén viseli címerét, amelyet az elődök 1720-ban megalkottak, és örökölni hagytak.

2. Műemlékek és idegenforgalom

Berettyóújfalutól 14 kilométerre, a 47-es főút mentén érjük el a messze földön híres hímzéséről nevezetes községet. Vasút nincs a közelben, de menetrendszerű autóbuszjáráttal több irányból is megközelíthető. A falu lélekszáma a XIX. század egyes éveibe, ad a századfordulót követően egészen a 60-as évek derekáig meghaladta a kétezret, de napjaikban lakóinak száma alig 1300.

A polgármesteri hivatal a Petőfi utca 1. szám alatt található. A nagyteremben állandó kiállításon tekinthetjük meg a híressé vált furtai hímzés legszebb darabjait. Az itt élő emberek hagyományszeretetének köszönhető, hogy a XIX század végére a fonás-szövés köréből kifejlődik, majd általánossá válik sajátos ornamentikájával, formanyelvével a furtai hímzés. Kezdetben szinte kizárólag vásznat, vagy lenféle anyagot használnak, fehér pamuthímzéssel. Az első világháborút követően jelenik meg a fehér alapon piros, majd a kék alapon fehér pamuthímzés.

1959-től Varga Dánielné Juhász Erzsébet nagynénjétől sajátította el a rajzolás-tervezés fortélyait. A helybeliek „Erzsike nénije” 1973-tól népi iparművész, 1986-ban elnyerte a Népművészet Mestere címet, 1992-ben pedig „tradíció védjegyet” kapott a furtai férfi népviselet tervezéséért. Elkészített egy teljes legényviseletet: hímzett inget, bőgatyát, hozzá legénykötőt és jegykendőt.

A községházától jobbra, az általános iskola régi épületében helyezték el a mai is gyarapodó helytörténeti gyűjteményt, amelynek létrehozásában egysikeres pályázat mellett nagy szerepet játszott a falu lakosainak adományozása is.

A régi paraszti kultúrából kapuk itt egy kis ízelítőt. Együtt látjuk a szövés és fonás eszközeit, a kenyérsütéshez egykor használatos tárgyakat, a paraszti háztartás cserépedényeit, valamint egyéb szerszámokat.

Az utcában álló református templom neoromán stílusú fehér tornya 37 méter magas. A régi templomok helyén 1815 és 1827 között építették a korábbiaknál nagyobb újat, a torony 1872-ben készült el. Az egyház hímzett úrasztali terítőjét 1825-ben Orbán György kurátor készítette. Feltétlenül érdemes elsétálni a „sorosi” falurészen emelkedő római katolikus templomhoz. A plébánia 1782-ben kezdte meg működését, és a templom is ekkor épült: gazdagon tagozott provinciális barokk stílusú, de copf stíluselemeket is tartalmaz. Klasszicista mellékoltárát a XIX. század első felében emelték. A felújított plébánia és a templom műemléki védelem alatt áll.

A két világháború között még élt a májusfaállítás hagyománya. A legények májusfaállításkor éjfél tájban kolompot rázva, ostort csattogtatva, valamint a pásztorkürtöt meg-megfújva mentek végig a falun. „Akinek van vénlánya, Hajtsa ki a csordára!” – kiabálták ilyenkor.

1992-ben mégsem ennek, hanem a szüreti mulatságnak teremtettek ismét hagyományt. Azóta az ősz kezdetével megrendezik a szüreti felvonulást a karikás-cserregtető versennyel. A rendezvényt nemcsak az itt lakók várják, szívesen látogatják azt a környező és a távolabbi településekről is.

A helyi kulturális élet értékes színtestje az 1964-ben megalakított citerazenekar. Első öltözet ruhájukat Varga Dánielné rajzolta elő és szabta ki, majd negyvenkét asszony hímezte, hogy kész legyen az első fellépésre, az első sárréti napokra. A furtai hímzés legnagyobb népszerűsítője a mai napig a citerazenekar.

A faluban sétálva megtekinthetők a régi népi építészet emlékei, a Petőfi utcában néhány módosabb paraszti „külábas”-porta, a Szabadság utcán magtárral egybeépített zárt kapubejárós házak.

A sziki legelőkön hagyományos juhászokdás folyik. A juhászat épületei a több évszázados hagyományok alapján jól bevált, szerfás, nád vagy szalmatető, paticsfa építmények. A szarvasmarha nagyarányú csökkenése miatt a gulya mára megszűnt, s a csordával járnak a legelőre a növendék üszők is. A furtai határ egy része természetvédelmi terület. Kora reggeli séta alkalmával sok védett állat figyelhető meg. Szerencsés esetben tűzok is látható.

3. Az értékvédelem célja

Alapvető cél a település helyi kultúrájára jellemző sajátosságok kutatása, azok feltárása, a helyi értékek számbavétele és rendszerezése és abból a helyi értékvédelmi javaslat elkészítése. Ami a település történelméből és a kultúra fejlődéséből valamint a birtokviszonyok és a társadalmi fejlődés során kialakult hagyományok, motívumokban tükröződnek, különböző építészeti megoldásokhoz vezetnek. A különböző építészeti megoldások kialakulása vagy a tapasztalat vagy a társadalmi hovatartozás vagy valamilyen védekező mechanizmus, vagy egyszerűen praktikus megoldások sorozatából adódnak. Ezek a megoldások néha érvényüket veszítik, néha felerősödve nyomják rá bélyegüket az építészetre. A különböző korok keveredése, átfedése is hordoz magában olyan megoldásokat, melyben felfedezhetünk szépséget és megóvandót.

A vizsgálódás középpontjába tehát azokat az értékeket kell helyezni, amelyek valamilyen formában a régi hagyományokat és a népi illetve a valamilyen meghatározható építészeti stílust képviselő épületeket, építményeket, utcaképeket, településrészeket, esetleg jellegzetes kerítéseket, tornácokat, oszlopokat, ablakokat, górékat jelentik. A megtalált értékeket kellő szakértelemmel és odafigyeléssel megóvhatjuk és átöröközhetjük az unokáink számára, azért hogy ne csak könyvekből és skanzenekből figyelhesse meg az utókor a tájra jellemző motívumok szépségét.

4. Helyi értékvédelmi kataszter

Helyi értéket képviselő, helyi értékvédelemre javasolt épületek listája, mely egyben értékbeli fontossági sorrendet is takar:

A falu református templomát 1720-ban és 1771-ben felújították, s 1788-ban egy zsindelettel ellátott tornyot is építettek hozzá. 1809-ben a toronyban két harang volt, a régebbit 1721-ben Budán öntötték.

Mind a református papnak, mind fiúk és a lányok tanítójának szolgálati háza volt, illetve illetményföldjük, amelyek a nyomásban voltak kijelölve. A református pap illetménye például tizenkét köblös volt, és nyolc embervágó kaszáló. A rektoré ennek negyede, a lányok tanítójáé még kevesebb.

A református templom a Templom u. 8 sz. alatt található Hrsz: 601.

A feltehetően középkori falu református gyülekezetéről először 1650-ből találtak hiteles adatot. A pestis és a törökök pusztítását követően templomot építettek, de az nem volt hosszú életű. Teljesen új templomot készítettek, Szláma Márton derecskei kőműves tervei szerint, 1815 és 1827 között. Neoromán tornyát 1872-ben emelte a gyülekezet. Összetett szerkezetű orgonáját Friedl Lipót alkotta 191-ben.

A római katolikus templomot Fáy Ferenc és Kende László kispripostok 1782 és 1786 között építették. Határát a XIX. század derekán 15000 holdnak mondták, amelyből úrbéri szántóföld 1248, majorsági szántó 3752 hold volt. A fenti aránynak megfelelően alakult a többi művelési ág is.

A római katolikus templom a Táncsics u. 3. sz. alatt található Hrsz: 218.

A templomot 1791-ben szentelték fel Szent László tiszteletére. Barokk főoltára és szószéke olasz mester műve. Klasszicista mellékoltárát a XIX. század első felében alkották. Orgonáját 1877-ben Kiszél István, debreceni mester készítette.

Helyi és tájra jellemző építészeti megoldásokat magában hordozó, kiemelt figyelmet érdemlő épületek listája. Ezek az épületek nem tartoznak a helyi védett kategóriába, de fontos, hogy szerepeljenek vizsgálati szinten az épületek listájában.

A felsorolt épületeken kívül figyelni kell a kerítések formájának alakulására, egyes tájra jellemző formára, motívumra, melyet védeni és építeni kell, hogy a hagyományok tovább élhessenek. Ugyanez jellemző a nem védett épületek homlokzatára, azok díszekre, ablakának osztására, azok ritmusára, tornácára, oromfalának kialakítására, alaprajzi és telken belüli elhelyezkedésére.

5. A fontosabb védendő épületek

1. TEMPLOM U. 8. REFORMÁTUS TEMPLOM
2. TEMPLOM U. 6. REFORMÁTUS PARÓKIA
3. TÁNCSICS U. 1. KATOLIKUS TEMPLOM
4. TÁNCSICS U. 3. PLÉBÁNIA
5. PETŐFI U. 1. POLGÁRMESTERI HIVATAL
6. PETŐFI U. 35.
7. SZABADSÁG U. 6.
8. PETŐFI U. 15.
9. KOSSUTH U. 1/A.
10. TEMPLOM U. 12.
11. PETŐFI U. 46.
12. SZABADSÁG U. 2.
13. PETŐFI U. 11.
14. TEMPLOM U. 11/A.
15. PETŐFI U. 45.

FURTA KÖZSÉG VÉDELEMRE ÉRDEMES ÉPÜLETEI I.



1. TEMPLOM U. 8. REFORMÁTUS TEMPLOM



2. TEMPLOM U. 6. REFORMÁTUS PARÓKIA



3. TÁNCICS U. 1. KATOLIKUS TEMPLOM



4. TÁNCICS U. 3. PLÉBÁNIA

FURTA KÖZSÉG VÉDELEMRE ÉRDEMES ÉPÜLETEI II.



5. PETŐFI U. 1. POLGÁRMESTERI HIVATAL



6. PETŐFI U. 35.



7. SZABADSÁG U. 6.



8. PETŐFI U. 15.



9. KOSSUTH U. 1/A.



10. TEMPLOM U. 12.

FURTA KÖZSÉG VÉDELEMRE ÉRDEMES ÉPÜLETEI III.



11. PETŐFI U. 46.



12. SZABADSÁG U. 2.



13. PETŐFI U. 11.



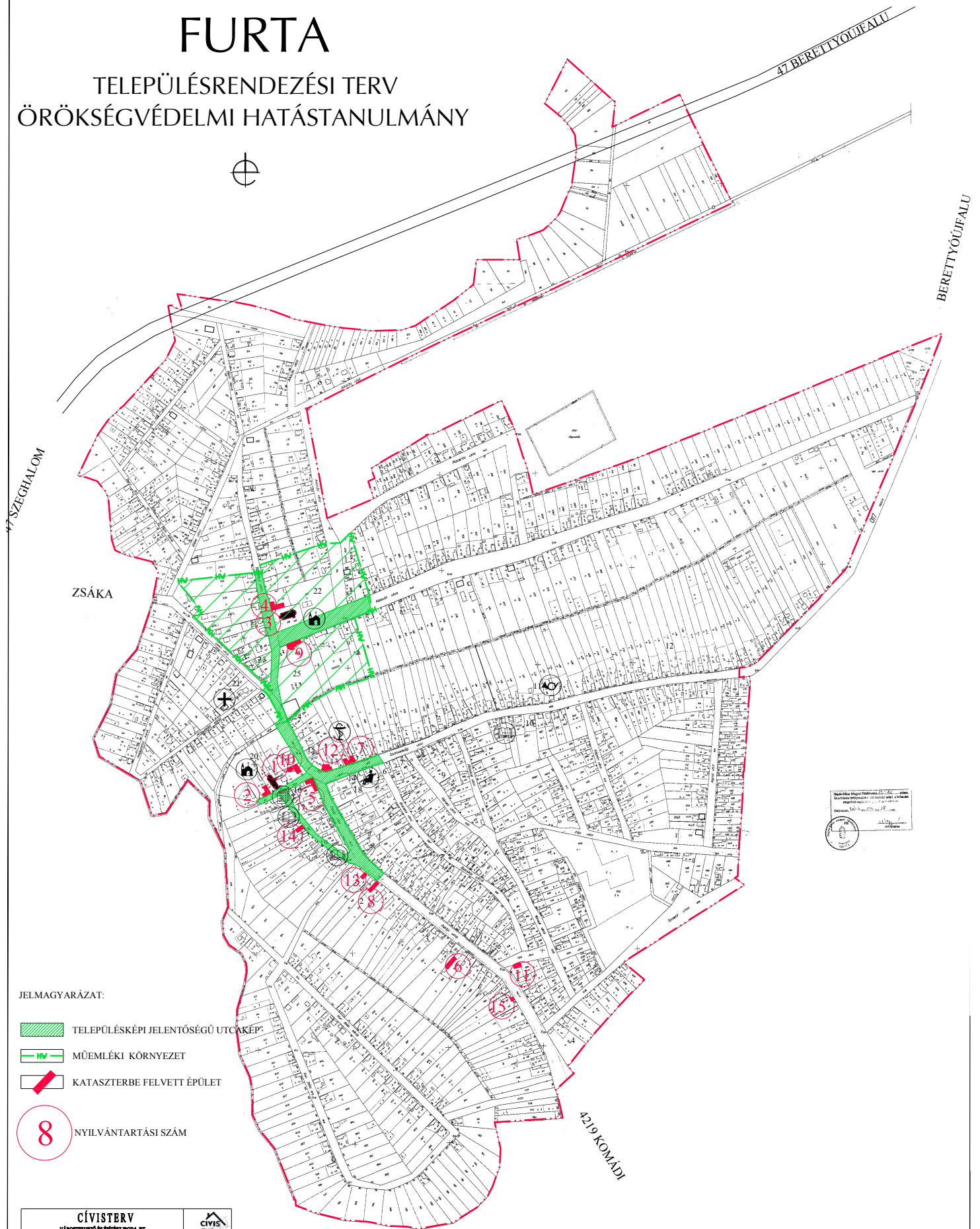
14. TEMPLOM U. 11/A.



15. PETŐFI U. 45.

FURTA

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY



JELMAGYARÁZAT:

- TELEPÜLÉSKÉPI JELENTŐSÉGŰ UTCAKÉP
- MŰEMLÉKI KÖRNYEZET
- KATASZTERBE FELVETT ÉPÜLET
- NYILVÁNTARTÁSI SZÁM

CÍVISTERV VÁROSTERVEZŐ ÉS ÉPÍTÉSI IRODA RT. Cím: Dózsa, Dózsa u. 44. Tel: (06) 51-72, (06) 51-72		
FURTA TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVE		
Dátum:		2004.12.
Lapok:		
ÉRTÉKVÉDELMI VIZSGÁLAT		
ÜGYVEZŐ	VEZETŐ TERVEZŐ	MUNKATÁRS
ZSOMBORI ISTVÁN	ZSOMBORI ISTVÁN	HADRAJZ ÉS ÉPÍTÉS B.E.